

ŠPORT KOT SOCIALNA ARENA NACIJE V SLOVENIJI

Moderni šport je že vse od svojega vzpona v 19. stoletju neločljivo povezan z idejo nacije in procesov njene izgradnje, pri čemer tudi slovenski primer ni izjema. V tem oziru je na šport upravičeno mogoče gledati s perspektive Halbwachsove ideje o izumljanju tradicije, saj se je tudi v slovenskem prostoru že zelo zgodaj začela razvijati ideja o nacionalnem športu, katerega korenine so prepletene s koreninami nacije same. Pri tem pa je v ozadju čustvenih odzivov ljudi na športni rezultat nenehno prisoten tudi naraščajoč občutek pripadnosti določeni zamišljeni skupnosti na lokalnem ali nacionalnem nivoju, ki je v prvi vrsti posledica razvoja medijev kot osnovnega sistema sinhrona masovne komunikacije. V športni areni so se odvijali intenzivni procesi nacionalne identifikacije in dis-identifikacije, ki so vzpostavljali navidez ostro, pa vendarle zelo elastično in nekonsistentno mejo med pripadniki zamišljene slovenske nacije in tujimi drugimi.

Ključne besede: nacionalizem, šport, mediji

SPORTS AS SOCIAL ARENA OF NATIONAL IDEA IN SLOVENIA

Ever since its emergence in the 19th century modern sports have been inseparably linked to the idea of nation and processes of its creation, the case of Slovenia being no exception. In this respect sports can be understood from the perspective of Halbwachs' idea of inventing the tradition, as also in the Slovene territory the idea of national sports, the roots of which are intertwined with the roots of the nation itself, began developing early. Emotional responses of people to sports results are constantly pervaded by a growing sense of adherence to a certain imagined community at local or national level, which is primarily a consequence of the development of media as the elementary system of synchronous mass communication. Sports arena has been the place of intensive processes of national identification and dis-identification, which have been establishing a seemingly sharp yet very flexible and inconsistent boundary line between members of the imagined Slovene nation and others.

Keywords: nationalism, sports, media

UVOD

Moderni šport je že vse od svojega vzpona v 19. stoletju neločljivo povezan z idejo nacije in procesov njene izgradnje, pri čemer tudi slovenski prostor ni izjema. V tem oziru je na šport upravičeno mogoče gledati s perspektive Halbwachsove ideje o izumljanju tradicije, saj se je tudi v slovenskem prostoru že zelo zgodaj začela razvijati ideja o nacionalnem športu, katerega korenine so prepletene s koreninami nacije same. Pri tem je v ozadju čustvenih odzivov ljudi na športni rezultat nenehno prisoten tudi naraščajoč občutek pripadnosti določeni zamišljeni skupnosti na lokalnem ali nacionalnem nivoju, ki je po Andersonovi teoretizaciji (1995 [1983]) v prvi vrsti posledica razvoja medijev kot osnovnega sistema sinhrona masovne komunikacije.

Če je George Orwell (1992 [1945]) že takoj po koncu 2. svetovne vojne kritično ugotavljal, da gre pri mednarodnih športnih dogodkih predvsem za vprašanje nacionalnega prestiža prek dokazovanja fizične premoči, lahko danes na primeru slovenskega športa ugotavljamo, da se dokazovanje nacionalnega prestiža osredotoča predvsem na moralno, civilizacijsko in kulturno superiornost tistih državljanov Slovenije, ki se prepoznavajo in so prepoznani kot Slovenci. To je postalo še posebej očitno v osemdesetih letih dvajsetega stoletja, ko je ideja jugoslovanskega bratstva in enotnosti že začela vidno pešati. Procesi gradnje nacije so v slovenskem primeru potekali vzporedno na več ravneh, še posebej učinkovito pa se je ideja o neprehodni različnosti (Šumi 2000) Slovencev od drugih jugoslovanskih narodov razsejala prek športa. V tem procesu sta bila za normativ nacionalne pripadnosti Slovencev postavljena predvsem smučanje in nogomet, na osi katerih se je utrdila ločnica med slovenskostjo in balkanskostjo.

Analiza konkretnih dogajanj kaže, da so se v športni areni tedaj odvijali intenzivni socialni procesi nacionalne identifikacije in dis-identifikacije, ki so vzpostavljali navidez ostro, pa vendarle zelo elastično in nekonsistentno mejo med pripadniki zamišljene slovenske nacije in tujimi Drugimi. Zaradi delovanja nacionalistične logike je šport v obdobju slovenskega osamosvajanja in po njem ohranjal idejo nacionalne čistosti in že vnaprej negiral možnost hibridne nacije, s čimer je dobršnemu delu slovenskih državljanov onemogočil enakopravno javno delovanje v družbi. S tega vidika lahko zgodbo športa v procesu izgradnje slovenske nacije označimo kot zgodbo o neuspehu, saj mu ni uspelo preseči etničnega razločevanja kot osnovnega merila pripadanja naciji, ampak je v določenem trenutku celo postal sredstvo discipliniranja, vzgajanja, civiliziranja, asimilacije, skratka slovenizacije tistih, ki niso ustrezali hegemonim merilom nacionalne čistosti.

O NACIJI, IDENTITETI IN INSTITUCIONALNEM SPOMINU

Govorjenje o »slovenski nacionalni identiteti« je danes preraslo v pop-kulturni kliše, ki ga predvsem privilegirani posamezniki in institucije s pridom izkoriščajo za opravičevanje in legitimacijo svojih dejanj in politik. Kljub temu, da je pojem nacionalne identitete dandanes stvar akademskih in političnih razprav, javnih debat ter vsakdanjih pogovorov anonimnih pripadnikov zamišljene slovenske nacionalne skupnosti, pa njegova popularnost ne doprinaša k njegovi jasnosti. Pravzaprav se pogosto dogaja ravno nasprotno – bolj kot slovensko nacijo spravljamo v govor, kot bi ta proces označil Foucault (1978), več pomenov ji lahko pripišemo. To pa na drugi strani pomeni, da jo tudi vse težje obvladujemo in je analitično ne moremo zajeti v njeni celoti. Simbolna oblika nacije se nenehno spreminja in je tako rekoč neulovljiva, ravno zaradi tega pa je lahko ideja o naciji tudi uspešna.

Institucija nacije je postala zamišljena nujnost za uspešno delovanje moderne posameznika. Seveda pa institucija nacije deluje na podoben način kot druge družbene institucije – s pomočjo kolektivnega spomina (Halbwachs, 1997 [1950]) oziroma kolektivne zavesti (Foucault, 1982: 22), ki deluje kot princip enotnosti in razlage. To z drugimi besedami pomeni, da institucije pomnijo in prek svojega delovanja ter s svojim spominom ustvarjajo svoje subjekte, ki se o resnicah institucije ne sprašujejo, ampak jih sprejmejo kot naravne danosti. Tako se je celo v 64. člen slovenske ustave npr. pritihotapil pojem avtohtonosti, ki v svojem bistvu temelji na spominjanju o tem, od kdaj naprej je neka narodna skupnost prisotna na določenem območju. S samim aktom zapisa avtohtonosti se tako sproži spominsko kolesje, ki opravičuje priznavanje posebnih pravic nekaterim in odrekanje teh pravic drugim. Seveda pri tem pozabimo, da pravica avtohtonosti vedno temelji na zamegljeni preteklosti in nikoli na jasni sedanjosti, kar se razkrije takoj, ko se kak posameznik, katerega babica se je rodila npr. na Hrvaškem, dedek v Bosni, on sam pa v Sloveniji, vpraša: »Ali sem jaz Slovenec?« Takšno institucionalno spominjanje zelo jasno analizira Mary Douglas (1987: 69–70), ki pravi: »Ko si pogloblje ogledamo konstrukcijo preteklega časa, ugotovimo, da ima ta proces malo opraviti s preteklostjo in vse s sedanjostjo. Institucije ustvarijo senčna področja, v katerih se nič ne vidi in kjer se nič ne sprašuje.« Takšen princip delovanja ima s svojimi evidencami, popisi, statistikami, arhivi in drugimi orodji za proizvajanje in hranjenje kolektivnega spomina večina institucij, ki jim ljudje verjamejo in jim njihova politika resnice omogoča jasno dožemanje lastnega položaja v družbi. Če bi institucije delovale brez napak in brez ustvarjanja krivic, bi živeli v brezskrbnem svetu, vendar pa temu ni tako, zaradi česar je potrebno razkrivati samoumevne resnice in klasifikacije institucij in pokazati tudi na to, kako nastajajo, kako se napajajo in kako se razširjajo. Pri tem bi veljalo slediti epistemološkemu napotku Foucaulta (1982 [1969]: 22), ki pravi:

Moramo se spraševati o teh že-narejenih sintezah, o razvrstitvah, ki jih navadno sprejmemo, še preden jih raziščemo, o tistih povezavah, ki jim kar od začetka priznavamo veljavnost; odstraniti moramo tiste oblike in nejasne sile, s pomočjo katerih navadno povežemo diskurz enega človeka z diskurzom drugega človeka; izbežati jih moramo iz teme, v kateri vladajo.

Samo na ta način je namreč mogoče sploh zaznati institucionalne napake in jih nato tudi odpraviti. Za institucije namreč ljudje mislijo, da vedo, še nevarneje pa je, da institucije tudi same mislijo, da vedo vse. In ravno tu nastopi težava, najbolj izražena v misli, ki jo nekateri pripisujejo Marku Twainu, drugi pa bejzbolski legendi Lawrenceu Petru Yogi Berra: »V težave nas ne spravi tisto, česar ne vemo, temveč tisto, za kar smo prepričani, da vemo, pa temu ni tako.«

NACIONALNA IDENTIFIKACIJA PO ŠPORTNO

Nacionalna identiteta je materializirana v vsakdanjih praksah ljudi, vzpostavlja se prek ljudi, predmetov in dogodkov, v katere so ljudje in predmeti vpleteni. Izrazi se v določenih trenutkih, ko je izzvana posameznikova nacionalna pripadnost. Vsi se sprevržemo v pripadnike nacije takrat, ko na mejnem prehodu iz torbe povlečemo potni list in ga pokažemo mejnemu policistu, takrat, ko medijsko sporočilo o tem, da sosednja država ne priznava meje naše države, v nas sproži občutke jeze, ali takrat, ko ponosno spremljamo športno tekmovanje, v katerem naša nacionalna reprezentanca melje nasprotnike.

Takšni dogodki so morda z vidika čislane ideje nacije na prvi pogled nepomembni in trivialni, vendar pa se nacija ravno na teh točkah materializira. Foucault bi rekel (1981 [1980]: 96), da na teh točkah oblast postane kapilarna in prehaja v konkretne prakse ljudi. Eden prvih analitikov materializiranja nacije prek športa je bil George Orwell (1992 [1945]: 37–38), ki je bil kmalu po koncu druge svetovne vojne priča prijateljskemu gostovanju sovjetskih nogometašev v Veliki Britaniji, ki pa v resnici ni bilo prav nič prijateljsko, ker je na skoraj vsaki tekmi prišlo do pretepov med igralci, pa tudi med igralci in gledalci:

Če smo odkriti, je šport na mednarodni ravni posnemanje vojne. Vendar pa ni pomenljivo obnašanje igralcev, temveč gledalcev oziroma obnašanje nacij, ki se spravijo v stanje besa zaradi teh absurdnih tekmovanj in pri tem v resnici verjamejo – vsaj v tistem trenutku – da so tek, skoki in brcanje žoge testi nacionalne kreposti. [...] Če bi želeli danes še kaj pridati k nako-pičeni nejevolji v svetu, potem tega ne bi mogli narediti bolje kot s serijo nogometnih tekem med Židi in Arabci, Nemci in Čehi, Indijci in Britanci, Rusi in Poljaki ter Italijani in Jugoslovani, ki bi jih spremljalo na stotisoče gledalcev. Seveda nočem trditi, da je šport eden izmed glavnih vzrokov mednarodnega rivalstva; mislim, da je mednarodni šport le še ena posle-

dica istih vzrokov, ki so povzročili nacionalizem. Vseeno pa stvari gotovo poslabšaš, če pošlješ moštvo enajstih mož, ki jih označiš za nacionalne šampione, v boj proti nekemu rivalskemu moštvu in daš vsem vedeti, da bo poražena nacija izgubila svoj 'ugled'.

Ta kontradiktornost mednarodnih športnih dogodkov, ki naj bi sledili ideji olimpizma in vzpostavljali prijateljstva med narodi, dejansko pa so pogosto imeli ravno nasproten učinek, je bila opažena že zgodaj, vendar družboslovje in humanistika dolgo časa nista našla ustreznega načina za razumevanje tega pojava. Na to kontradiktornost športa kot mednarodne prakse je opozorilo že pismo nekdanjega predsednika MOK Sira Averya Brundagea (1956: 55), v katerem skuša ljudem dopovedati, da nacionalizma in olimpizma ne moremo obravnavati skupaj, pa mu to ne uspe, ker vedno znova zdrsne v legitimacijo nacionalnega ponosa, in končno celo predlaga formulo, po kateri bi ovrednotili uspeh posameznega naroda:

Igre niso in ne smejo postati tekmovanje med nacijami, kar bi bilo v popolnem nasprotju z duhom olimpijskega gibanja in bi peljalo v propad [...]. Normalen nacionalni ponos je povsem legitimen, vendar niti za Olimpijske igre niti za katerokoli drugo športno tekmovanje ne moremo trditi, da kaže na večvrednost enega političnega sistema nad drugim ali ene dežele nad drugo.[...] Nadalje, če hočemo biti pošteni, moramo upoštevati tudi dejavnik populacije. Če bi naredili natančno analizo, bi ugotovili, da je veliko majhnih narodov na podlagi per capita osvojilo veliko več medalj kot večje države.

V akademski sferi je k vzpostavitvi plodnejše perspektive doprinesel paradig-matski lom v razumevanju etničnih odnosov. Fredrik Barth (1998 [1969]), ki je ta lom navsezadnje najbolj koncizno definiral, je končno omajal do tedaj prevladujoče ideje, da je pisanost človeške družbe posledica izoliranosti zamejenih skupnosti, in je mejo med dvema etničnima skupinama definiral kot posledico interakcije med obema skupnostma, ne pa njune izolacije. S tem so bili vzpostavljeni drugačni temelji za razumevanje različnosti in razumevanje procesov etničnosti kot motiviranega razmerja v obliki konkretnih koristi, ali pa zgolj z ugodjem ob identifikaciji posameznika s svojo zamišljeno nacionalno skupnostjo. To ugodje je še posebej izraženo v primeru spremljanja športnih dogodkov.

Pomen športnih dogodkov je za nacionalno identifikacijo in vzpostavitev odnosov etničnosti morda še posebej velik predvsem zaradi tega, ker se meje med nami in drugimi na športnem terenu navidezno zelo jasno vzpostavijo. Zaradi tega lahko določen športni dogodek postane razumljen kot označevalec nacionalnega, oziroma je lahko razumljen kot nacionalni dogodek. Na drugi strani pa so športni dogodki, ki se ciklično ponavljajo, vzpostavljeni kot rituali, in to takšni, ki so utemeljeni v tradiciji. Vloga športa pri diseminaciji nacionalističnih idej se tako v zadnjih sto petdesetih letih ni kaj dosti spremenila. Mednarodna športna

tekmovanja pripadnikom nacionalnih skupnosti tudi danes omogočajo najbolj neposreden pogled na lastno nacijo, kar je še potencirano z močno medijsko podporo, ki lahko v istem trenutku doseže prav vse člane zamišljene skupnosti. Hkrati sodobni mediji še dodatno krepijo občutek tradicionalnosti in globalne pomembnosti športa, kot smo na primer na slovenski nacionalni televiziji v letu pred Olimpijskimi igrami v Atenah 2004 prav vsak dan videli, koliko dni je še do začetka iger.

Ko pripadniki določene nacionalne skupnosti uspeh svoje reprezentance dojemajo kot nacionalni uspeh, se jim zaznava nacionalističnega značaja te ideje izmakne. Zdrsejo preko tega spoznanja in v dogodku iščejo globlji pomen – korenine. Športnike označijo za najboljše ambasadorje države in nacionalne heroje, športu pa pripišejo nacionalne atribute, ki naredijo povezavo med banalno telesno prakso in zamišljeno nacionalno skupnostjo legitimno. Seveda pa pri tem zdrsu, ki bi ga lahko imenovali tudi nacionalizacija športa, ne gre za racionalno premišljeno in politično motivirano akcijo. Nasprotno, gre za naknadno racionalizacijo iracionalnih akcij, oziroma, kot pravi Elias: »Dejansko *ratio* (razum) ne obstaja, kvečjemu obstaja 'racionalizacija'« (2003 [1994]: 403). Šele naknadne analize dogodkov, ki se izvedejo prek medijskih tekstov, znanstvenih falzifikacij in medsebojnih komunikacij nacionalnih subjektov, čustvenim izbruhom lahko pripišejo racionalne vzroke.

ŠPORT IN NACIONALNA IDENTIFIKACIJA PO SLOVENSKO

Eden izmed zelo očitnih primerov racionalizacije je v primeru športa v Sloveniji pripisovanje slovenske nacionalne originalnosti in čistosti ter zanikanje hibridnosti športov. V slovenskem primeru sta bila v takšno igro vpletena predvsem smučanje in nogomet. Kakršnakoli hibridnost v športu je bila vedno izključena kot neslovenska, kar pa ni naključje in je verjetno zgolj refleks na druge evropske nacionalizme, ki ravno tako kot slovenski prisegajo na nacionalno čistost. Eduardo Archetti (1999: 42) pripisuje razliko v organiziranju nacionalne homogenosti v športu med Evropo in Latinsko Ameriko predvsem načinom, na katere so bili ti športi vpeljani. Medtem ko se je v evropskem primeru večina športnih praks razširila pod idejo oživljanja starih (nacionalnih) tradicij (Mosse, 1991 [1975]), so se v latinskoameriškem prostoru športne prakse razširile kot izvorno tuje kulturne prakse znotraj ideje modernizacije družbe. Tako sta se izoblikovala dva načina mobilizacije posameznikov v nacionalno skupnost: v evropskem primeru je šlo za vzpostavljanje čim bolj ostre in izvirne meje med nami in drugimi, medtem ko je šlo v latinsko ameriškem primeru za vzpostavljanje čim bolj ohlapne meje, ki bi zajela čim več posameznikov in zanemarila njihov izvor. Seveda pa je bil končni učinek obeh pristopov enak – v obeh primerih je nastala zamišljena nacionalna skupnost, ki je bila tudi zamejena.

V slovenskem primeru se je npr. smučanje vzpostavilo kot oživiljena tradicija, nogomet pa kot tuja kulturna praksa. Zatorej je bila tudi njuna vloga znotraj slovenskega nacionalizma različna. Smučanje, ki je kot šport v slovenski prostor prišlo v začetku 20. stoletja, se je vzpostavilo kot pradedna slovenska tradicija, ki naj bi jo po stoletjih znova obudili. Takšno pojmovanje je našlo svojo utemeljitev predvsem v Valvasorjevem opisu nenavadnega »smukanja«, ko je v Slavi Vojvodine Kranjske zapisal, da imajo kmetje v okolici Turjaka »[...] redek izum, kakršnega nisem videl še nikoli v nobeni deželi, namreč, da se spuščajo pozimi, ko leži sneg, po visokem hribovju z neverjetno naglico v dolino« (1977 [1689]: 94). Rudolf Badjura, ki je deloval kot pobudnik smučanja na Slovenskem, je tako na podlagi Valvasorjevega opisa ugotovil, da smo Slovenci edini narod v vsej Srednji Evropi, »[...] ki ima pisne dokaze, da je bilo smučanje pri nas na Notranjskem razvito že pred 400 leti« (1931: 1). S tovrstnimi »dokazi« je smučanje našlo svojo zgodovinsko utemeljitev, na katero se je navezala tudi slovenska nacionalna zgodovina. Mehanizem, ki je povzročil prehajanje slovenske nacije v smučarski govor, je bil zaradi tega izrazito izključevalen. Badjura se je na primer ukvarjal tudi s terminologijo in se zavzemal, da bi slovenski smučarji uporabljali slovensko besedje. Ti so namreč takrat uporabljali veliko nemških besed, saj je bilo smučanje v začetku dvajsetega stoletja prineseno z nemško govorečih področij Avstrije.

Na ta način se je ustvarjal vtis, da Slovenci skrbijo za svoje pristno izročilo, ki si ga prek jezika želijo prilastiti drugi. Kakršnakoli hibridnost izvorov smučanja je bila tako ovržena. Z nastankom Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev se je identifikacija slovenstva v opoziciji z nemštvom spremenila v opozicijo med Slovenci in Srbi ter Slovenci in Hrvati. Smučanje, ki je v tem času postajalo priljubljena športna praksa, je tako v novih razmerjih postalo označevalec slovenskosti. Še posebej je prepričljivosti pojmovanja smučanja kot slovenskega športa botrovalo dejstvo, da ta športna panoga v ostalih delih Jugoslavije ni bila razvita. Tako je znotraj jugoslovanskega državotvornega diskurza bratstva in enotnosti, ki je uspešno združeval jugoslovanske narode do osemdesetih let dvajsetega stoletja, smučanje uspelo ohraniti svoj »slovenski značaj« in je predstavljalo enega izmed najpomembnejših označevalcev, na katerem se je lahko znotraj tega diskurza slovenskost vzpostavljala brez večjih težav. Ta diskurz je jugoslovanske narode namreč predstavljal kot družino, znotraj katere ima vsak družinski član sicer svoje značilnosti, vendar pa vsak izmed njih dela za dobro družine na področju, kjer je najboljši. Enako pravilo je delovalo tudi znotraj polja športa in tako so Slovenci prek uspeha slovenskih smučarjev prispevali h krepitvi tega združevalnega diskurza, hkrati pa ohranjali distinkcijo med slovenstvom in ostalim jugoslovanstvom ter potrjevali čisto slovenskost smučanja.

Smučanje je bilo od vsega začetka je bilo označeno kot »dober« šport, ki ima tradicijo in zahteva pogum, veliko treninga, vztrajnost in disciplino – torej lastnosti, ki so sestavni del slovenskega nacionalnega imaginarija. Čeprav so te lastnosti

smučanje vzpostavljale kot moralno in nacionalno »ustrezen« šport, pa je ta za svojo nacionalistično afirmacijo potreboval športne uspehe. Vse do sedemdesetih let dvajsetega stoletja slovenski smučarji namreč niso dosegali kakšnih vidnejših uspehov na mednarodnih tekmovanjih. Prvi, ki mu je uspel prodor, je bil Bojan Križaj, ki je svoj karierni višek doživel šele v osemdesetih letih dvajsetega stoletja. Z njegovimi uspehi, ki so mu sledili tudi uspehi drugih smučarjev in smučark, so Slovenci sami sebi dokazali, da lahko na področju smučanja dosežejo vsaj takšne rezultate kot drugi Jugoslovani v nogometu. Vendar je bil s tem izpolnjen le prvi pogoj. Drugi pogoj je bil vzpostaviti smučanje kot slovenski nacionalni šport in v to prepričati vse pripadnike slovenske nacionalne skupnosti.

Smučanje se je znašlo v pravem trenutku na pravem mestu, saj se je v osemdesetih letih začel krepiti slovenski državotvorni diskurz, ki je mobiliziral vse, s čimer se je lahko vzpostavljala meja med slovenstvom in preostalim jugoslovanstvom. To se je odražalo v gospodarstvu, umetnosti in politiki, smučanje in nogomet pa sta zagotovila, da se je to odražalo tudi v polju športa. Še posebej je vlogo smučanja v slovenskem nacionalističnem imaginariju utrdila akcija Podarim Dobim, s katero je Smučarska zveza Jugoslavije po sarajevski olimpiadi začela zbirati denarna sredstva za slovenske smučarje. Ta akcija je namreč smučanje vzpostavila kot središčno točko identifikacije slovenstva; kartice Podarim Dobim je bilo mogoče kupiti le v Sloveniji, nagrade so lahko prispevala le slovenska podjetja, in ves denar, ki ga je akcija prinesla, je ostal v Sloveniji in v slovenskemu smučanju. Slovenski smučarji, ki so sodelovali pri žrebanju, so slovenskost reproducirali tudi prek nošenja oblačil z napisi Slovenija, Slovenija na smučeh, lipov list in podobno, ki so vsi nakazovali na vzpostavljanje in utrjevanje novega miselnega miljeja, najboljše ponazorjenega v sloganu »Slovenija, moja dežela.« Ta slogan, ki je sicer nastal kot del turistične promocije Slovenije, je namreč zelo vznemirjal do tedaj vladajoči diskurz Jugoslavije kot doma južnoslovanskih narodov in narodnosti ter kazal na to, da je dom postajal vse bolj lokalna stvar. Akcija je tako predstavljala zaprt nacionalistični krog, ki je z neprehodno mejo, postavljeno okoli smučanja, spodbudila občutek slovenskega ponosa in moralne večvrednosti.

V primerjavi s smučanjem je nogomet igral precej drugačno vlogo. Kljub temu, da se je na Slovenskem pojavil v približno istem času kot smučanje, ni nikoli poosebljal kakršnekoli tradicije. Že od vsega začetka je bil vpeljan kot uvožena, tuja kulturna praksa, zaradi česar se ni mogel uveljaviti kot pomemben dejavnik v slovenskem nacionalnem zamišljanju. Skoraj ves čas je igral zgolj vlogo neslovenske kulturne prakse, ki so se je najprej z vsemi štirimi otepali že Sokoli, ki so nogomet pojmovali kot nezdravo, nemoralno, naduto in nekoristno igro. Nato so se tovrstnim moralnim predsodkom v dvajsetih in tridesetih letih pridružili še očitki o profesionalizmu in korupciji, za povrh vsega pa slovenski klubi nikoli niso mogli konkurirati klubom iz drugih delov Jugoslavije. Tako se je vzpostavil mit, da Slovenci ne znajo igrati nogometa, nogomet pa je ostal označevalec balkanskosti.

Ta mit je v polnosti zaživel predvsem v času razpadanja Jugoslavije koncem 80. let.

Tudi v obdobju po slovenski osamosvojitvi je nogomet dolgo časa ohranil svoj sloves balkanskega športa, vendar se je diskurz hipoma spremenil, ko se je slovenska nogometna reprezentanca uspela kvalificirati na Euro 2000 in ko so slovenske smučarje in smučarke na tekmovanjih začeli premagovati smučarji iz drugih republik bivše Jugoslavije. Ti dogodki so na glavo postavili dva mita, ki sta dolgo časa legitimirala položaj obeh športov znotraj slovenstva. Padel je mit, da je smučanje slovenski šport, in da slovenskih smučarjev ne morejo premagati smučarji iz drugih republik nekdanje Jugoslavije; pa tudi mit, da Slovenci ne znamo igrati nogometa. V procesu racionalizacije teh dogodkov se je zgodil preobrat. Začela so se pojavljati obtoževanja, da slovenski smučarji in smučarke premalo trenirajo, da so leni, razvajeni, nedisciplinirani, lakomni in naduti (glej npr. Okorn 1998: 17) – vse te lastnosti so bile v preteklih obdobjih pripisane nogometašem. Na drugi strani so nogometaši s svojim uspehom začeli dobivati povsem slovenski značaj – reprezentirani so bili kot delavni, tovariški, pogumni in disciplinirani (tovrstne zaznave so izražene v mnogih časopisnih člankih, npr. Bergant 2000; Božič 2000; Okorn 2001; Kovač 2001).

Tako je etika nacionalizma zopet dokazala, kako neulovljiv je proces nacionalne identifikacije, ki lahko v vsakem trenutku ob povsem naključnih dogodkih dodobra spremeni svojo obliko in vsebino. Nogomet, ki je bil v procesu slovenskega osamosvajanja vzpostavljen kot nemoralen in balkanski, je dobil diametralno nasprotno vlogo, ki je najbolj ujeta v izjavi predsednika republike Slovenije, ko je nogometaše po vrnitvi z evropskega prvenstva sprejel z besedami: »V teh težavnih časih ste s tovarištvom in moralo združili ljudi« (B. M. 2000: 33). Za kratek čas je nogomet zaradi svojih presenetljivih uspehov funkcioniral celo kot hibrid; reprezentančni igralci, katerih priimki so v večini izdajali njihov »neslovenski izvor«, so kljub temu lahko postali del zamišljene slovenske nacionalne skupnosti, in zdelo se je, da bodo prek nogometa tudi tisti državljani Slovenije, ki izvirajo iz republik bivše Jugoslavije, postali polnopravni člani te skupnosti. Vendar pa se je, ko se je začetna euforija polegla in se je odvil proces racionalizacije, stvar precej spremenila. Tradicionalna nacionalistična forma slovenskega nacionalnega diskurza namreč ne prenese hibridnosti, zaradi česar je nogomet doživel poskus »nacionalnega očiščenja«. V končnem dokazovanju, da Slovenci znamo igrati nogomet in da je bil ta šport desetletja po krivici obravnavan kot balkanski šport, so mnogi začutili potrebo po legitimiranju nogometa kot zavržene slovenske tradicije. Nogometu je bilo v kratkem času pripisanih ogromno »tipičnih« slovenskih značilnosti, ki so ga ločevale od balkanskega nogometa – delavnost, tovarišstvo, disciplina, poštenje itd. S tem se je prek nogometa zopet vzpostavljala meja med slovenstvom in balkanstvom, nogomet pa je namesto vključevalne vloge zopet dobil povsem izključevalno. Še več, medtem ko se je v začetku začel vzpostavljati

diskurz, ki je neslovenske državljane Slovenije hvalil zaradi njihovega prispevka k nogometnemu ugledu Slovenije in jim ponujal možnost enakopravne vključitve ob spoštovanju njihove drugačnosti, se je ta diskurz iztekel v definiranje slovenskega nogometa kot čiste slovenske kulturne forme, s katero je mogoče nedisciplinirane Neslovence in Slovence, ki so zašli, vzgojiti v »prave« Slovence:

Uspeh nogometne reprezentance zato ni le dokaz, da se znajo ljudje, ki po svojem etničnem poreklu niso Slovenci, boriti za barve svoje slovenske domovine na način, ki ga imamo vsi drugi lahko le za zgled: je tudi opozorilo, da to počnejo s pomočjo vrednot, ki se jim je del Slovencev in Slovenk odpovedal. Kar seveda pomeni, da je slovenska družba dovolj odprta, da omogoča integracijo ljudi, ki po svojem etničnem poreklu niso Slovenci – in da hkrati v njej obstajajo univerzalne vrednote, ki tudi Neslovencem omogočajo, da – recimo temu tako – postanejo večji Slovenci od Slovencev (Kovač 2001: 5).

Dodaten udarec pa je nogomet dobil z zdraharskim obnašanjem na svetovnem prvenstvu, ko sta se sprla trener moštva Katanec in kapetan moštva Zahovič. V tem sporu se je zopet trdno zasidrila meja med nami in drugimi. Zahovič je bil predstavljen kot nediscipliniran igralec, kakršnih smo bili vajeni v preteklih obdobjih, na drugi strani pa je bil Katanec predstavljen kot mučenik v vlogi trenerja, ki je za dosego skupnega cilja pripravljen žrtvovati tudi najboljšega igralca (o medijskem poročanju glede tega spora glej npr. Okorn 2002a in 2002b; Šetinc 2002). Katanec je v tem sporu ostal označevalec slovenskosti, medtem ko je Zahovič ponovno dobil vlogo nediscipliniranega, sebičnega in zategadelj neslovenskega nogometaša.

ZAKLJUČEK

Vsi opisani primeri nakazujejo, da se stvari spremenijo v tistem trenutku, ko določen šport dobi vidno vlogo v nacionalni identifikaciji določene zamišljene skupnosti in sproži prestrukturiranje spominske sheme ljudi. Očitno v evropskem prostoru šport kot zgolj zabavna dejavnost nima dovolj velikega naboja za samostojno delovanje in zato zelo dobro shaja v simbiozi z nacionalnim. Po drugi strani pa tudi nacionalno samo s pridom izkorišča šport, saj mu ta ponuja eno redkih priložnosti materializacije samega sebe (če odštejemo vojne, državne praznike, spore s sosedi glede mej in podobne dogodke, ki nacijo prinesejo v govor). Trg, mediji, tisk in celotna zabavišna arena pomagajo razširjati skupno vero ljudem, ki so se skozi svoja življenja naučili in si zapomnili, da je edini mogoč obstoj tisti znotraj nacije. V tej točki pa se šport zelo približa religiji, saj, kot pravi Durkheim, »[...] posamezniki, ki sestavljajo skupnost [...] čutijo medsebojno povezanost prav v dejstvu, da imajo skupno vero« (1965 [1915]: 59). In v kakšnem postopku se

rekreira vera? V spominjanju – in nenehnemu priklicevanju v spomin – primerov iz mitološke preteklosti, ki so tako oddaljeni, da jih ni mogoče ovreči, pa tudi potrditi ne.

Čeprav so ideologije nacionalizma, med drugim, tudi nosilke linearističnega ideologema, po katerem je človeštvo skozi zgodovino zelo napredovalo, in se med teoretiki krešejo mnenja o tem, ali smo moderni, post-moderni ali kako drugače nič več nemoderni, so mehanizmi 19. stoletja, ki so nacionalizem izumili, še vedno živi in zdravi med nami in zdi se celo, da se utrjujejo. In kaj lahko ob tem naredimo profesionalni raziskovalci družbe in kulture?

Tudi Inštitut za narodnostna vprašanja in druge institucije, ki se ukvarjajo z vprašanjem nacije, bi morale tako svoje raziskovalne programe usmeriti v proučevanje, kako smo Slovenci nastajali oz. kako nastajamo, ne pa v to, kako so nas ogrožali in nas ogrožajo Drugi. V tem pogledu namreč strašansko zaostajamo celo za postkolonialnimi okolji, ki so v analizo svojega položaja znale vgraditi tudi tisti del, ki govori o tem, kaj so dobili od Drugih in kako so ti Drugi vplivali na njihov razvoj. Mogoče bi veljalo celo razmišljati o Centru za postkolonialne študije Slovenije, ki bi že na institucionalni ravni preusmeril raziskovalne interese v bolj plodne in verodostojne študije od tistih, ki nenehno rekreirajo in izumljajo čistost in avtohtonost. Rezultati teh študij bi bili boljše razumevanje spreminjanja družbe, manjšanje nestrpnosti do Drugih in lažje reševanje notranjih konfliktov, ki v Slovenski družbi nastajajo ravno zaradi dogme o slovenski izvornosti, avtohtonosti, čistosti in ogroženosti. Ta dogma se nenehno dokazuje tudi na področju znanih predvsem takrat, ko znanost za svojo izhodiščno točko vzame trdno dejstvo, ki to ni, stanje, ki je v resnici proces, ali konstanto, ki je v resnici spremenljivka.

REFERENCE

- Anderson, Benedict (1995 [1983]): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Archetti, Eduardo P. (1999). *Masculinities: football, polo and the tango in Argentina*. London: Bergman Publishers Ltd.
- B. M. (2000). Brnik ostaja neporušen. *Dnevnik* 49 (170): 33.
- Badjura, Rudolf (1931). *Smuška terminologija*. Ljubljana: Rudolf Badjura.
- Barth, Fredrik (1998 [1969]). Introduction. In Fredrik Barth (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries*, 9–38. Prospect Heights: Waveland Press.
- Bergant, Igor E. (2000). Prvenstvo stereotipov. *Mladina* 24: 52.
- Božič, Franci (2000). Adut volje in presenečenja. *Sobotna priloga – supplement of Delo*, 42 (133): 12.
- Brundage, Avery (1956). Circular Letter. *Olympic Review* 1956, 53: 55.
- Douglas, Mary (1987). *How Institutions Think*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Durkheim, Emile (1965 [1915]). *The Elementary forms of the Religious Life*. New York: The Free Press.
- Elias, Norbert (2003 [1978]). *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Foucault, Michel (1978). *The History of Sexuality: Volume 1: An introduction*. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel (1981 [1976]). Two Lectures. In Colin Gordon (ed.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, 78–108. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel (1982 [1969 in 1971]). *The Archaeology of Knowledge & The Discourse on Language*. New York: Pantheon Books.
- Halbwachs, Maurice (1997 [1950]). *La mémoire collective*. Paris: Albin Michel.
- Kovač, Miha (2001). Čarovniki in čudodelniki. *Dnevnik* 50 (317): 5.
- Mosse, George L. (1991 [1975]). *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*. Ithaca: Cornell University Press.
- Okorn, Jože (1998). Kritiki bodo udarili. *Dnevnik* 47 (51): 17.

- Okorn, Jože (2001). Slovenski slog neugoden za vse. *Dnevnik* 50 (321): 23.
- Okorn, Jože (2002a). Med tekmo p..., po njej k... *Dnevnik* 51 (150): 33.
- Okorn, Jože (2002b). Podcenjena afera. *Dnevnik* 51 (157): 2.
- Orwell, George (1992 [1945]). The Sporting Spirit. In Ian Hamilton (ed.), *The Faber Book of Soccer*, 37–9. London: Faber and Faber.
- Šetinc, Mile (2002). Padli angel. *Dnevnik* 51 (157): 5.
- Šumi, Irena (2000a): *Kultura, etničnost, mejnost: Konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Valvasor, Janez Vajkard (1977 [1689]). *Slava Vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska Knjiga.

